

Dr hab. Robert Kołodziej prof. UWr
Instytut Historyczny
Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych
Uniwersytet Wrocławski

INSTYTUT HISTORII PAN	
Wpłynęło: 12.09.23	Znak: mail
Ref: 13.09.23	Za: papier

Wrocław, 10.09.2023 r.

Opinia o dorobku naukowym dr. Doroty Dukwicz

Działając na podstawie uchwały Rady Naukowej Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk oraz Rady Doskonałości Naukowej
przedkładam poniższą ocenę dorobku naukowego
dr Doroty Dukwicz

Dr Dorota Dukwicz jest absolwentką Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie w 1997 r. uzyskała tytuł magistra historii, studiując pod kierunkiem prof. Zofii Zielińskiej. Doktorat uzyskała na podstawie dysertacji *Polityka rosyjska wobec Rzeczypospolitej w dobie sejmu rozbiorowego 1773-1775*, która powstała pod naukowym kierunkiem prof. Wojciecha Kriegseisena. Publiczna obrona odbyła się w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN w 2008 r. Z tym też instytutem habilitantka związała się zawodowo, pracując w nim od 2008 r. na stanowisku asystenta i adiunkta, a przez krótką chwilę (w latach 2017-2019) również jako specjalista badawczo-techniczny.

A/ Uwagi ogólne

Dorobek dr Doroty Dukwicz od chwili obrony doktoratu obejmuje trzy monografie. Są to: *Rosja wobec Sejmu Rozbiorowego Warszawskiego (1772-1775)*, Warszawa 2015, ss. 330 (publikacja jest pokłosiem doktoratu), (wraz z E. Zielińską) *Enteretiens du roi Stanislas Auguste avec Otto Magnus von Stackelberg (1773-1775)*, Warszawa 2017 (edycja źródłowa), oraz *Na drodze do pierwszego rozbioru. Rosja i Prusy wobec Rzeczypospolitej w latach 1768-1771*, Warszawa 2022, stanowiącą główne osiągnięcie habilitantki. Nadto opublikowała ona tuzin rozdziałów w pracach zbiorowych (plus jeden przed doktoratem), pół tuzina artykułów w renomowanych polskich czasopismach naukowych (i dodatkowo jeden przed doktoratem), była redaktorem lub współredaktorem trzech monografii naukowych (jedna redakcja przed obroną doktoratu). Dorobek uzupełniają cztery biogramy wykonane dla wielce zasłużonego *Polskiego*

Słownika Biograficznego i trzy kolejne we współautorstwie. O aktywności w debacie naukowej świadczy udział Habilitantki w osiemnastu krajowych i zagranicznych konferencjach naukowych (nie licząc kilku referatów wygłaszanych przed obroną doktoratu) oraz pięć recenzji w czasopismach krajowych, dwie recenzje wydawnicze prac zwartych, a także udział w procesie recenzyjnym w kilku ważnych czasopismach krajowych. Jako że obecnie prowadzenie badań bez środków z grantów jest bardzo utrudnione, i na tym polu dostrzec można starania dr Dukwicz, które uwieńczone zostały udziałem w trzech projektach badawczych w charakterze wykonawcy (w tym jeden finansowany przez IH PAN) oraz kierowanie dwoma grantami: finansowanym przez NCN i wewnętrznym IH PAN. Na polu naukowo-organizacyjnym wykazała się Habilitantka organizowaniem, współorganizowaniem oraz koordynacją siedmiu konferencji naukowych. Już od 2006 r. pełni różne funkcje (członka, sekretarza, zastępcy redaktora, wreszcie redaktora) w zespole „Kwartalnika Historycznego”. Jest aktywną członkinią Polskiego Towarzystwa Badań nad Wiekiem Osiemnastym, w którym to pracowała w Zarządzie (w latach 2002-2008), jak też redagowała (w latach 2006-2008) „Biuletyn” Towarzystwa. Dodatkowo brała udział w pracach gremiów przyznających stypendia Muzeum Historii Polski, nagrody im. Stanisława Herbsta oraz Jerzego Michalskiego (w tym ostatnim przypadku była pomysłodawczynią nagrody) oraz stypendia fundacji Augusta hr. Cieszkowskiego.

B/ Ocena dorobku naukowego

Pierwszym poważnym zainteresowaniem naukowym Habilitantki była polityka rosyjska wobec Rzeczypospolitej w dobie pierwszego sejmku rozbiorowego. Temu zagadnieniu poświęcony był doktorat, który kilka lat później stał się kanwą pierwszej monografii w jej dorobku¹. Tematyka ta rozszerzana była o inne aspekty w artykułach oraz rozdziałach w pracach zbiorowych. Dr Dukwicz zajęła się na przykład problematyką związaną z ograniczaniem suwerenności staropolskiego sejmku na przykładzie sejmku rozbiorowego, wskazując na działania nad Wisłą ambasadorów Rosji, Prus i Austrii. W interesującym tekście Autorka omówiła również sejmiki przedsejmowe oraz scharakteryzowała działalność sejmową wybranych posłów². W tym samym nurcie badań mieści się tekst omawiający wydatki ambasadorów rosyjskich w czasach panowania Stanisława Augusta i ukazujący skalę korupcji

¹ Polityka rosyjska wobec Rzeczypospolitej w dobie sejmku rozbiorowego 1773-1775; Rosja wobec Sejmu Rozbiorowego Warszawskiego (1772-1775), Warszawa 2015, ss. 330.

² Restricted Sovereignty of the Sejm. The Plenipotentiary Delegation and Ratification of the First Partition Treaty, w: Separation of Powers and Parliamentarism: the Past and the Present: Law, Doctrine, Practice, red. W. Uruszczak, K. Baran, A. Karabowicz, Warszawa 2007, s. 454-467.

wśród elit Rzeczypospolitej³. W badania nad osiemnastowieczną dyplomacją wpisują się dwa artykuły omawiające kontakty Stanisława Augusta z rosyjskimi ambasadorami⁴. Tematyka szeroko związana z pierwszym rozbiorem w ujęciu (przede wszystkim) dziejów dyplomacji, przewija się również w innych tekstach Habilitantki. Jako rozdział w wieloautorskiej monografii opublikowane zostały refleksje na temat konfederacji barskiej jako przyczyny pierwszego rozbioru Polski, będące pokłosiem badań prowadzonych nad dysertacją doktorską Habilitantki⁵. W prestiżowym czasopiśmie „Acta Poloniae Historica” wydany został kolejny tekst, analizujący przyczyny pierwszego rozbioru w kontekście sytuacji międzynarodowej w Europie⁶. Związek z pierwszym rozbiorem mają również dwa kolejne teksty. Pierwszy z nich przedstawia w ujęciu dynamicznym i na szerokim tle wydarzeń politycznych rolę, jaką Stanisław August odgrywał w trakcie rokowań rozbiorowych⁷. Drugi, w mniejszym stopniu dotyczący dziejów dyplomacji, sygnalizuje zagadnienie związane z wybranymi opiniami mieszkańców Rzeczypospolitej (nie tylko szlachty, bo w tekście znaleźć można ocenę sytuacji dokonaną przez wieloletniego burmistrza Torunia) na temat pierwszego rozbioru⁸. Do nurtu badań silnie związanych z dziejami politycznymi Rzeczypospolitej i jednocześnie studiami nad dyplomacją zaliczyć należy kolejne dwa teksty, omawiające wzajemne związki między Stanisławem Augustem i Franciszkiem Ksawerym Branickim. Pierwszy z nich, na podstawie korespondencji króla wysyłanej do Branickiego, analizuje działania monarchy w okresie poprzedzającym pierwszy rozbiór, uzupełniony o próbę refleksji na temat motywów postępowania Poniatowskiego na tle panoramy wydarzeń z tego okresu⁹. Drugi omawia

³ Sekretne wydatki rosyjskiej ambasady w Warszawie w latach 1772-1790, w: *Gospodarka, społeczeństwo, kultura w dziejach nowożytnych. Studia ofiarowane Pani Profesor Marii Boguckiej*, red. A. Karpiński, E. Opaliński, T. Wiślicz, Warszawa 2010, s. 449-465.

⁴ Kontakty króla Stanisława Augusta z ambasadorami Katarzyny II w Warszawie w świetle *Pamiętników królewskich*, w: *Pamiętniki Stanisława Augusta i ich bohaterowie*, red. A. Grześkowiak-Krwawicz, Warszawa 2015, Ośrodek Badań nad Epoką Stanisławowską, Muzeum Łazienki Królewskie, Warszawa 2015, s. 265-291; Ambasador Otto Magnus von Stackelberg wobec króla Stanisława Augusta w przededniu sejmu rozbiorowego 1773-1775, „*Wiek Oświecenia*” 15, 1999, s. 95-108.

⁵ Czy konfederacja barska była przyczyną pierwszego rozbioru Polski? (Rosja wobec Rzeczypospolitej w latach 1769-1771), w: *Konfederacja barska. Jej konteksty i tradycje*, red. A. Buchmann, A. Danilczyk, Warszawa 2010, s. 103-116.

⁶ The Internal Situation in the Polish-Lithuanian Commonwealth (1769–1771) and the Origins of the First Partition (In the Light of Russian Sources), „*Acta Poloniae Historica*” 103, 2011, s. 67-84.

⁷ Stanisław August wobec pierwszego rozbioru, w: *Stanisław August i jego Rzeczpospolita. Dramat państwa, odrodzenie narodu*, red. A. Sołtys, Z. Zielińska, Warszawa 2013, s. 101-115.

⁸ Czy rozbiór był wstrząsem? Problem reakcji społeczeństwa szlacheckiego Rzeczypospolitej na zabór części terytorium oraz utratę suwerenności w okresie pierwszego rozbioru, w: „*My i oni*”. Społeczeństwo nowożytnej Rzeczypospolitej wobec państwa, red. W. Kriegseisen, Warszawa 2016, s. 355-377; O problemie reakcji społeczeństwa szlacheckiego na pierwszy rozbiór raz jeszcze. Uwagi na kanwie edycji korespondencji i gazetek rękopiśmiennych Jędrzeja Kitowicza, „*Kwartalnik Historyczny*” 2020, 3, s. 647-666.

⁹ Stanisław August w świetle korespondencji z Franciszkiem Ksawerym Branickim 1769-1770, w: *W cieniu wojen i rozbiorów. Studia z dziejów XVIII i początków XIX wieku*, red. U. Kosińska, D. Dukwicz, A. Danilczyk, Warszawa 2014, s. 277-309.

wzajemne relacje Stanisława Augusta i Franciszka Ksawerego Branickiego¹⁰. Wszystkie wspomniane wyżej teksty w dużej mierze łączy wspólna tematyka oraz zakres chronologiczny. Można zauważyć, że część faktografii w powyższych opracowaniach powtarza się, jednak w wielu miejscach można to usprawiedliwić dbałością o klarowność narracji i lepsze zrozumienie tekstu przez czytelnika. Powyższe publikacje charakteryzują się wykorzystaniem szerokiej literatury przedmiotu, a często również rzetelnej bazy źródłowej, zebranej w trakcie kwerend zagranicznych, w mniejszym stopniu krajowych.

Habilitantka w swoich badaniach podejmowała również inne tematy. Jeden z nich dotyczy (niezrealizowanych) polskich planów wprowadzenia kordonu sanitarnego w czasie konfederacji barskiej. Autorka w tym wypadku wykorzystwała doskonale sobie znaną korespondencję Poniatowskiego z Franciszkiem Branickim, co pozwoliło na wprowadzenie do dotychczasowych ustaleń w tym zakresie nowych elementów, jak na przykład roli, jaką w projekcie odegrał sam Branicki¹¹. Jeszcze inny tekst analizuje kulisy powstania Komisji Edukacji Narodowej. W jego przypadku autorka bazuje na mało dotąd wykorzystanych w tej materii źródłach, czyli raportach rosyjskich dyplomatów z sejmu rozbiorowego¹².

Osobny nurt w twórczości dr Dukwicz stanowi refleksja metodologiczna i historiograficzna, której poświęciła kilka tekstów. W jednym z nich próbuje odtworzyć ze strzępków informacji odnalezionych w rozproszonych materiałach najważniejsze elementy myśli i warsztatu metodologicznego Jerzego Michalskiego¹³. W innym, podobne rozważania poświęciła Władysławowi Konopczyńskiemu i jego niewydanej *Historyce*¹⁴. W krótkim tekście poprzedzającym nowe wydanie *Pierwszego rozbioru Polski* tego samego autora przedstawiła natomiast syntetycznie uwagi na temat historiografii tego wydarzenia. Z kolei nurt polemiczny

¹⁰ Od przyjaźni do wrogości. Franciszek Ksawery Branicki i Stanisław August - nie tylko w świetle Pamiętników, w: Pamiętniki Stanisława Augusta i ich bohaterowie, red. A. Grześkowiak-Krwawicz, Warszawa 2015, Ośrodek Badań nad Epoką Stanisławowską, Muzeum Łazienki Królewskie, s. 293-313.

¹¹ „Szalone zabobony prostactwa, którzy zapowietrzonym trupom tytuło upiorów zęby wyrwali i krew ich ssali”, czyli o polskich planach kordonu sanitarnego w czasie konfederacji barskiej, w: Czystość i brud. Higiena nowożytna (XV-XVIII w.), red. W. Korpalska, W. Ślusarczyk, Bydgoszcz 2015, wyd. Collegium Medicum im. Ludwika Rydygiera, s. 297-310.

¹² „l’humanité [...] m’oblige à contribuer aux progrès de l’instruction en Pologne” – czyli o kulisach ustanowienia Komisji Edukacji Narodowej, „Przegląd Historyczny” 109, 2018, 1, s. 73-93.

¹³ Krytyka naukowa Jerzego Michalskiego, w: W kręgu badaczy dziejów politycznych XVIII wieku: Józef Feldman — Emanuel Rostworowski — Jerzy Michalski, red. W. Kriegseisen, Z. Zielińska, Warszawa 2010, Wydawnictwo Naukowe Semper, s. 137-160.; O potrzebie szerokiego spojrzenia na źródło, jego kontekst historyczny i kulturowy. Uwagi na marginesie książki "Emigracyjne listy generała Jana Komarzewskiego do króla Stanisława Augusta Poniatowskiego", „Studia Źródłoznawcze” 51, 2013, s. 177-182.

¹⁴ Warsztat badacza wieku XVIII w „Historyce” Władysława Konopczyńskiego, w: Władysław Konopczyński jako badacz dziejów XVIII wieku, red. Z. Zielińska, W. Kriegseisen, Warszawa 2014, wyd. Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, s. 167-189; [wstęp historiograficzny] Kilka słów na temat historiografii pierwszego rozbioru, w: Władysław Konopczyński, *Pierwszy rozbiór Polski*, Kraków 2010, Wydawnictwo Arcana, s. XLVII-LI.

reprezentowany jest nie tylko przez recenzje, ale również artykuły recenzyjne. Do tych ostatnich zaliczyć można (napisany wspólnie z W. Kriegseisenem) tekst włączający się do debaty na temat Sejmu Czteroletniego¹⁵. Wreszcie Habilitantka prezentuje refleksje źródłoznawcze, w obszernym artykule omawiając pruskie materiały dyplomatyczne wydane w ramach monumentalnego *Sbornika Imperatorskogo Russkogo Istoricheskogo Obszczestwa*, a więc publikacji, z której sama czerpie pełnymi garściami¹⁶. W tym nurcie mieści się również syntetyczne omówienie raportów ambasadorów rosyjskich jako źródła historycznego¹⁷. Dorobek uzupełnia cenna i obszerna edycja (wspólnie z Ewą Zielińską) notatek (czy też protokołów) z rozmów Stanisława Augusta z ambasadorem rosyjskim Ottonem Magnusem von Stackelbergiem z lat 1773-1775¹⁸ oraz wspomniane wyżej biogramy w *Polskim Słowniku Biograficznym*.

Oceniając powyższy dorobek można uznać, że choć ilościowo nie jest on duży, to wiele tekstów prezentuje dobrą jakość naukową. Można przy tym zauważyć, że Habilitantka specjalizuje się przede wszystkim w dziejach stosunkowo krótkiego okresu z przełomu lat 60-tych i 70-tych XVIII wieku. Jest to jednak czas obfitujący w wiele ważnych wydarzeń w dziejach politycznych Rzeczypospolitej, których rozpoznanie wymaga od badacza wielu lat spędzonych w archiwach i bibliotekach. W tym też okresie chronologicznym mieści się pozycja, stanowiąca podstawę do ubiegania się o stopień doktora habilitowanego, czyli monografia *Na drodze do pierwszego rozbioru. Rosja i Prusy wobec Rzeczypospolitej w latach 1768-1771*, Warszawa 2022.

C/ Rozprawa habilitacyjna

1. Tematyka pracy i jej założenia

Rozprawa dr Doroty Dukwicz w założeniu jest opracowaniem z zakresu dziejów politycznych, mieszczących się w nurcie prac na temat dyplomacji. Autorka postawiła sobie za cel „opisanie gry dyplomatycznej toczącej się w i wokół Rzeczypospolitej”, która doprowadziła

¹⁵ [Wspólnie z W. Kriegseisenem] *L'Embarras de richesses*, czyli czemu poświęcona jest nowa książka o Sejmie Czteroletnim - historii idei, historii politycznej, czy historii kultury? Richard Butterwick, Polska rewolucja a Kościół katolicki. 1788-1792, w: „Kwartalnik Historyczny” 2014, 3, s. 601-611.

¹⁶ Publication of Prussian Diplomatic Materials in the *Sbornik Imperatorskogo Russkogo Istoricheskogo Obschestva* as a Tool of the Politics of History of the Russian Empire: Remarks on the Completeness of the Edition, „Kwartalnik Historyczny”, vol. CXXVII, no. 4/2020 English-Language Edition, 2020, s. 47-76.

¹⁷ Ambassadors' Reports or Governors' Accounts? The Russian Diplomatic Correspondence from the Polish-Lithuanian Commonwealth in the Second Half of 18th Century, w: *Berichten als kommunikative Herausforderung Europäische Gesandtenberichte der Frühen Neuzeit in praxeologischer Perspektive*, red. T. Dorfner, T. Kirchner, K. Roll, Köln Wien 2021, s. 79-89.

¹⁸ *Enteretiens du roi Stanislas Auguste avec Otto Magnus von Stackelberg (1773-1775)*, Warszawa 2017

do przeprowadzenia pierwszego rozbioru i „miejsca Rzeczypospolitej w stosunkach rosyjsko-pruskich”. Ujęcie zapowiada analizę działań Rosji wobec Rzeczypospolitej oraz rozgrywki dyplomatycznej między Petersburgiem i Berlinem, z uwzględnieniem roli Wiednia. Autorka stawia sobie za cel odszukanie głównych motywów decyzji rosyjskiej w sprawie rozbiorów, zakładając, że nie była to jedynie odpowiedź na inicjatywę i podszepty Fryderyka II. Dodatkowo prezentowana praca jest przeglądem wydarzeń politycznych w Rzeczypospolitej przedstawionych przez pryzmat dyplomatycznych raportów ambasadorów Rosji i Prus. Całość ujęcia została przedstawiona na szerokim tle ówczesnej polityki międzynarodowej od schyłku 1667 do połowy 1771 r. oraz funkcjonowania tzw. „systemu północnego”. Podjętą tematykę należy uznać za zasadną, bowiem mimo sporej literatury przedmiotu brak jest nowych ujęć tego zagadnienia, które na szerokiej bazie źródłowej, z wykorzystaniem zasobów archiwów europejskich, wyjaśniałyby całość zagadnień związanych z decyzjami dotyczącymi pierwszego rozbioru.

2. Baza źródłowa

Autorka, prócz wykorzystania wydawnictw zawierających materiały dyplomatyczne (SIRIO, Politische Correspondentz Friedrichs des Grossen, korespondencja Stanisława Augusta), sięgnęła do źródeł rękopiśmiennych. Ich podstawowy kanon znajduje się w Moskwie w Archiv wniezionej polityki Rossijskiej Imperii. Autorka wykorzystała zespół 79 dotyczący stosunków z Polską. Choć we *Wstępie* tłumaczy, dlaczego zrezygnowała z kwerendy w materiałach moskiewskich dotyczących Prus (s. 24), to wydaje się, że powinna ona zostać przeprowadzona, niezależnie od oceny pozycji politycznej rosyjskiego ambasadora w Berlinie. Drugim najważniejszym miejscem kwerend archiwalnych jest Berlin. Pewne drobne nieścisłości pojawiają się w cytowaniu tychże materiałów. Nie wiedzieć czemu w nazwie „Geheimes Staatsarchiv, Preussischer Kulturbesitz” pojawia się przecinek (s. 23, 502). Dział pierwszy w tym archiwum nosi nazwę I HA, co oznacza oczywiście I Hauptabteilung, a nie I Haupt Archiv (s. 23, 502), a taką właśnie nazwę podaje w książce Autorka. Z zasobów berlińskich Autorka wykorzystała Repozyturę 96 (Geheimes Zivilkabinett), a więc podstawowy zespół do prowadzonych badań. Być może dłuższa kwerenda w tamtejszych przeogromnych zasobach pomogłaby dotrzeć do innych akt, które mogą zawierać interesujące materiały, na przykład I HA, Rep. 81 (Gesandtschaften), gdzie przechowywane są materiały pruskiego przedstawicielstwa w Petersburgu. Choć tematyka pracy pewnym stopniu uzasadnia koncentrację na materiałach dyplomatycznych, to jednak w oczy rzuca się dość oszczędne wykorzystanie zasobów krajowych – w pracy cytowane są materiały ze Zbioru Popielów w

AGAD, Biblioteki Jagiellońskiej i Biblioteki XX Czartoryskich. Z pewnością należałoby uwzględnić w nieco większym zakresie krajową korespondencję, co poszerzyłoby z pewnością spektrum badawcze. Autorka zapowiada we *Wstępie*, że w pracy uwzględniona zostanie w pewnym zakresie również rola Wiednia, jednak nie cytuje materiałów z tamtejszych archiwów. Nie wynika to na pewno z ich nieznajomości – wszakże wykorzystuje je w innych swoich pracach. Wywołuje to pewne zdziwienie u czytelnika, więc może warto było we *Wstępie* wyjaśnić, co stało za taką decyzją. Czyżby w materiałach wiedeńskich nie udało się odnaleźć żadnych źródeł rzutujących na badany temat? Oznaczałoby to dość ograniczone możliwości dyplomatyczne Wiednia, co również warto byłoby skomentować. Wykorzystana literatura przedmiotu obejmuje najważniejsze pozycje i nie budzi zastrzeżeń. Brak wielu publikacji dotyczących dziejów wewnętrznych Rzeczypospolitej z analizowanego okresu ze względu na charakter pracy jest zrozumiały, choć może w częściach dotyczących spraw finansowych warto było uwzględnić monografię Mariana Drozdowskiego¹⁹. Autorka mogła nie mieć jeszcze dostępu do nowej chronologii sejmów czasów stanisławowskich (wyd. w 2021 r.) autorstwa Witolda Filipczaka²⁰, dlatego cytuje leciwe, choć niezwykle pożyteczne wydawnictwo Konopczyńskiego.

Kończąc krótkie podsumowanie wykorzystanej bazy źródłowej warto wspomnieć jeszcze, że we *Wstępie* można było przeprowadzić nieco szerszą charakterystykę wykorzystanych materiałów z krytyką tychże. Wszakże źródła dyplomatyczne cechuje nie tylko swoisty formalizm, ale i różnego rodzaju ograniczenia, dlatego przy ich analizie należy zachować odpowiednią czujność badawczą i ograniczone zaufanie do przekazywanych treści.

3. Konstrukcja i treść pracy

Autorka dla swoich rozważań wybrała metodę chronologiczno-rzeczową. Oczywiście dla tego typu badań taki układ jest uzasadniony, choć w niektórych miejscach nadmierne trzymanie się chronologii komplikuje narrację i powoduje, że jeden wątek rozbity zostaje na szereg mniejszych. Utrudnia to nieco lekturę i zmusza czytelnika do powrotu do wcześniejszych fragmentów dla lepszego zrozumienia treści.

Książka składa się ze *Wstępu*, ośmiu rozdziałów rozdzielonych między trzy części, z których każdy dzieli się na kilka podrozdziałów, oraz *Zakończenia*. Część pierwsza,

¹⁹ M. Drozdowski, Podstawy finansowe działalności państwowej w Polsce 1764-1793: działalność budżetowa Sejmu Rzeczypospolitej w czasach panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego, Poznań-Warszawa, 2017 (wyd. 2); czy też pomniejszych artykułów.

²⁰ Witold Filipczak, Chronologia sejmów z lat 1764-1793 [w:] Chronologia sejmów Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569-1793), red. L. A. Wierzbicki, D. Kupisz, Warszawa 2021, s. 281-312.

zatytułowana 1768-1769 – kryzys „*sytemu północnego*” rozpoczyna się od *Uwag wstępnych* (pozostałe części takiego wprowadzenia nie posiadają), po którym następuje pierwszy rozdział poświęcony analizie polskich spraw w relacjach prusko-rosyjskich z lat 1767-1768. Punktem wyjścia jest konwencja rosyjsko-pruska z maja 1767 r. oraz objęcie rosyjskimi gwarancjami Rzeczypospolitej w lutym 1768 r., co pieczętowało dominację Petersburga na tym terenie i ukazywało drugorzędną pozycję Prus. Autorka pokazuje też kulisy polityki kierownika rosyjskiej dyplomacji Panina, konsekwentnie ograniczającego pruską aktywność w sprawach polskich. Omawia również reakcję Rosji i Prus na wybuch konfederacji barskiej i podejmowane przez nie działania oraz nadzieje na ewentualne korzyści, jakie pojawiły się w Berlinie. Omówiono w tym miejscu niedoszły sejm 1768 oraz poruszono zagadnienia związane z prestiżową dla Rosjan sprawą dysydencką. Pierwszy rozdział zamyka podsumowanie rosyjskich niepowodzeń w negocjacjach ze Stanisławem Augustem i Czartoryskimi (będących zresztą wynikiem nieprzejednanej postawy Repnina), co w konsekwencji prowadziło do osłabienia pozycji Panina i konieczności dalszego zbliżenia z Prusami (misja Czernyszewa). Można mieć wątpliwości co do interpretacji przez Autorkę listu Fryderyka II do Katarzyny (s. 95-96, przyp. 210). Czy pruski monarcha rzeczywiście sondował możliwość wprowadzenia swoich wojsk do Polski pisząc „[Austriacy] nie wezmą udziału w tym, co robią Rosjanie, o ile Prusacy nie wejdą do Polski”, czy raczej szukał alibi i próbował tłumaczyć, że nie jest to w tym momencie wskazane właśnie ze względu na możliwość reakcji Austrii. Dr Dukwicz stawia jednak taką hipotezę, by na kolejnych kartach uznać ją niemal jako pewnik, pisząc, że Fryderyk „wydawało się [...] że sam zabiegał” o możliwość wprowadzenia wojsk w granice Rzeczypospolitej (s. 130). Tymczasem zgodnie z zacytowanym źródłem Fryderyk II tym razem wprost odmawiał wkroczenia do Wielkopolski (s. 129-130), co dowodzi, że jego wcześniejsze deklaracje nie były sondowaniem takiej możliwości, ale oddawały jego rzeczywiste intencje²¹. Nasuwa się w tym miejscu refleksja, że przekonanie Autorki co do słuszności założonej koncepcji wygrało ze źródłami. Rozdział drugi omawia wybuch wojny rosyjsko-tureckiej i wpływ tego wydarzenia na sytuację międzynarodową. Autorka zauważa, że wojna, którą przyjęto w kręgach rządzących Rzeczpospolitą z nadziejami, nie skłoniła Rosjan do ustępstw i wycofania się choćby z części „gwarancji”, miała natomiast wpływ na wzrost znaczenia Prus (poszczególne części tego rozdziału dotyczące Prus dla klarowności przekazu można było połączyć w jedną całość). Autorka opisuje również inne konsekwencje wojny – rozszady w kołach rządzących Rosji (i ich konsekwencje dla stosunków z Rzeczpospolitą), zmiany w

²¹ Dodatkowo w kolejnym rozdziale autorka stwierdza, że Rosji „nie udało się namówić [Fryderyka II] na wprowadzenie wojsk pruskich w polskie granice na dużą skalę”, zob. s. 291.

stosunkach rosyjsko-angielskich i przede wszystkim rosyjsko-szwedzkich. Część druga pracy (*1769 – wahania polskiej polityki Rosji*) złożona jest z kolejnych dwóch rozdziałów. Tym razem zastosowano układ rzeczowo-chronologiczny, najpierw omawiając sytuację międzynarodową, by następnie przejść do działań dyplomacji rosyjskiej wobec Rzeczypospolitej. Autorka nie trzyma się jednak skrupulatnie układu chronologicznego, gdyż np. najpierw omawia *Spowolnienie negocjacji rosyjsko-pruskich w okresie od marca do maja 1769* (s. 181) by następnie przejść do części *Sondowanie Prus przez Rosję: luty-marzec 1769 r.* W rozdziale trzecim Autorka zajęła się sprawami Rzeczypospolitej w negocjowanym między Rosją a Prusami traktacie sojuszniczym. Szeroko rozwodzi się m. in. nad planem Lynara, stojąc na stanowisku, że była to pruska odpowiedź na rosyjskie propozycje, sondujące zamiary Fryderyka II. Ukazuje pierwsze plany mające na celu wciągnięcia do rozbioru Austrii (co miało zapobiec wojnie w tej części Europy) oraz okoliczności mające wpływ na tempo prac nad traktatem sojuszniczym. W rozdziale tym znalazły się również rozważania dotyczące oporu strony polskiej wobec rosyjskich żądań w pierwszej połowie 1769 r. – można rozważyć, czy ten podrozdział nie mógł zostać przeniesiony do rozdziału czwartego, z pozostawieniem w rozdziale trzecim jedynie krótkiej wzmianki objaśniającej najważniejsze dla zrozumienia tekstu elementy. Osobne rozważania w rozdziale trzecim stanowi omówienie polityki Austrii oraz zjazdu nyskiego Fryderyka II z Józefem II. Wypada zgodzić się z Autorką, że wbrew tezom niektórych historyków miał on znaczenie, choćby w sferze psychologicznej, skłaniając Rosjan (razem z innymi czynnikami, jak choćby związanymi z docierającymi do Petersburga informacjami na temat Rady Senatu z jesieni 1767 r.) do przyspieszenia w negocjacjach z Prusami. Bardzo obszerny kolejny rozdział analizuje polską politykę Rosji w 1769 r., rozpoczynając od przybycia (i kulis tego wydarzenia) do Warszawy nowego ambasadora, Michaiła Wołkońskiego. Jego przyjazd był odpowiedzią zarówno na niezadowolenie z polityki Repnina, jak też pojawiające się w stolicach europejskich (ale i wśród konfederatów) plany zmian na polskim tronie. To zmuszało Rosję do podjęcia szybkich działań mających na celu uspokojenie sytuacji nad Wisłą. Omówiona szczegółowo instrukcja dla posła potwierdza niepokój Petersburga wobec ingerencji Francji i jej sojuszników w wewnętrzne sprawy Rzeczypospolitej, a prestiż Katarzyny II skłaniał Rosję do wspierania na jej tronie Stanisława Augusta, przy ograniczeniu jego możliwości i zachowaniu praw kardynalnych umożliwiających kontrolę nad zachodnim sąsiadem. Zdaniem Autorki, instrukcja świadczy o kontynuacji polityki rosyjskiej, gdyż „inne pomysły na rozwiązanie sprawy polskiej nie znalazły jeszcze oficjalnej akceptacji Katarzyny II” (s. 257). Rosja miała więc, co dr Dukwicz sygnalizowała już we wcześniejszych publikacjach, grać „na przeczekanie” do nowej oceny

sytuacji i ewentualnego podjęcia bardziej zdecydowanych działań. Jednak pewnym *novum* były decyzje o możliwości ustępstw Rosji w sprawach dysydentów (s. 259-264), choć wcześniej Rosjanie nie chcieli o nich słyszeć. Świadczy jednak to o nowej jakości w polityce Petersburga i gotowości do pewnych ustępstw, więc kontynuacja polityki rosyjskiej nie objęła wszystkich dotychczasowych elementów. Autorka drobiazgowo analizuje pobyt Wołkońskiego, być może czasem zbyt drobiazgowo, gdy wyodrębnia np. podrozdział *Obawy Wołkońskiego na początku pobytu w Warszawie*, który można było skrócić i połączyć z kolejnym podrozdziałem o pierwszych rozmowach prowadzonych w stolicy z królem i Czartoryskimi. W kolejnych częściach analizuje działania nowego ambasadora i trudności w próbach pozyskiwania sojuszników, co stopniowo prowadziło do reorientacji polityki rosyjskiej. Początkowo polegała ona na zwiększeniu presji wojskowej na majątki opozycyjnych statystów. Jednak wyniki warszawskiej Rady Senatu (zwołanej wbrew intencji Rosji) i alarmistyczne relacje Wołkońskiego, szczegółowo omówione przez Autorkę, skłoniły decydentów rosyjskich do głębszej zmiany polityki wobec Rzeczypospolitej. Ten początek przełomu Habilitantka datuje na jesień 1769 r., gdy Katarzyna odmówiła audjencji polskiemu posłowi, a w Petersburgu zdecydowano o zerwaniu z Czartoryskimi. Kolejne rosyjskie kroki, zgodnie z ustaleniami Autorki, nakreśliła osobiście Katarzyna w listopadzie 1769 r. To wówczas miała ona zacząć przychylić się do forsowanego przez niektóre kręgi jej doradców pomysłu rozbioru. Tak też zatytułowana jest trzecia część pracy: *1770-1771 – rozbiór*. Składa się ona z rozdziałów 5-8. Rozdziały piąty i siódmy omawiają relacje rosyjsko-pruskie odpowiednio w pierwszej i drugiej połowie 1770 r. oraz na początku roku 1771. Rozdziały szósty i ósmy – analogicznie politykę Rosji wobec Rzeczypospolitej w tym samym okresie. W tej części Autorka zwróciła uwagę na ocieplenie stosunków rosyjsko-pruskich, niezbędną do przeprowadzenia rozbioru. Stawia przy tym dość przekonującą tezę, że inicjatywa w tej sprawie wyszła ze strony rosyjskiej, a jej zapowiedź dostrzega już w instrukcji dla Wołkońskiego z grudnia 1769 r. i sugestiach wysuwanych w rozmowach z pruskim ambasadorem w Berlinie w styczniu 1770 r., gdy nad Newą zaczęto zdawać sobie sprawę, że samodzielne zdominowanie Rzeczypospolitej staje się niemożliwe. W tej części niejasne są jednak fragmenty dotyczące reakcji Fryderyka II, gdy Autorka najpierw dowodzi, że „bezbłędnie odczytał” propozycje Rosjan (s. 344), by chwilę dalej uznać, że „nie do końca rozumiał rosyjskie intencje” (s. 354). Efektem szukania zbliżenia była planowana petersburska misja księcia Henryka Hohenzollerna, która jednak, zgodnie z ustaleniami Autorki korygującej dotychczasowe ustalenia historyków w tym zakresie, odbywała się za wiedzą i pełną aprobatą Fryderyka II. Ocieplenie kontaktów ośmieliło Prusy do działania, czego wynikiem były agresywna polityka wobec Gdańska i zaciągnięcie kordonu

sanitarnego w Wielkopolsce, będące z pewnością przygotowaniem do (ewentualnego) rozbioru. Jako element przygotowania należy również uznać kolejne działania Rosji wobec Rzeczypospolitej – odcięcie jej od możliwości samodzielnych inicjatyw dyplomatycznych i przeciwdziałanie planowanemu w 1770 r. sejmowi. Nie do końca jasne jest, jaki cel miało czasowe urlopowanie ambasadora Wołkońskiego. Bez wątpienia elementem przygotowań do ewentualnego rozbioru były negocjacje prusko-austriackie z września 1770 r. i poszerzenie kordonu sanitarnego przez Austrię, która już wówczas zaakceptować musiała pomysł powiększenia swego terytorium kosztem Rzeczypospolitej. Jak podnosi Autorka, rozbiór dla Fryderyka II i Józefa II był równoznaczny z ograniczeniem wpływów Rosji w Rzeczypospolitej, a oba kraje z pewnością sobie tego życzyły. Rosyjskie propozycje dla Prus z jesieni 1770 r. o zacieśnieniu współpracy dyplomatycznej na gruncie polskim Autorka słusznie uznaje jako „oficjalne zaproszenie Prusaków do współdziałania na gruncie polskim” (s. 393). Zatem – jak dowodzi dr Dukwicz – jeszcze przed rozpoczęciem wizyty w Petersburgu księcia Henryka zacieśnienie współpracy rosyjsko-pruskiej stało się faktem. Natomiast podczas samej wizyty w październiku 1770 r. nastąpił przełom w stanowisku Rosji, która zaprosiła Prusy do rozbioru i zadeklarowała zgodę na udział w nim Austrii, tym samym rezygnując z gwarancji wobec Rzeczypospolitej. Techniczne szczegóły projektu, które Autorka omawia w osobnym podrozdziale, dopracowywano do początków 1771 r., a w końcu kwietnia 1771 r. podczas rozmów Panina z cesarskim posłem Lobkowitzem poinformowano Austriaków o planach rozbiorowych i o chęci wykorzystania jako pretekstu okupacji przez cesarza Spisza. Ta rozmowa zamykała koncepcyjne przygotowania rozbioru. W ósmym rozdziale omówiono politykę Rosji wobec Rzeczypospolitej w drugiej połowie 1770 i na początku 1771 r. – sekwestr majątków Czartoryskich, wysłanie do Warszawy generała Wejmarna, akcję dyplomatyczną na dworze w Londynie oraz tworzenie w Rzeczypospolitej z prorosyjskich polityków Rady Patriotycznej (choć zaniechano już wówczas prób tworzenia prorosyjskiej konfederacji). Jednak, jak zwraca uwagę Autorka, ostateczny plan pacyfikacji (zawarty w instrukcji dla Wołkońskiego) powstał w tym samym momencie, w którym Katarzyna w liście do Fryderyka II zasugerowała rozpoczęcie nowej polityki wobec Rzeczypospolitej (październik 1770 r.), a więc przed przybyciem do Petersburga księcia Henryka. Dr Dukwicz w przekonujący sposób dowodzi, że dopuszczenie Prus do pacyfikacji sytuacji w Rzeczypospolitej było więc decyzją Rosji i nie wynikało z nacisków, jakie rzekomo miał wywierać na Petersburg książę Henryk. Jednak sformułowanie, że „najważniejszym elementem owego przełomu było rozpoczęcie formalnego współdziałania z Prusami w sprawach polskich na zasadach partnerskich” (s. 441) nie odzwierciedla przewagi Rosji w duecie mocarstw, a to przecież Katarzyna, co sama Autorka

dowodzi, dyktowała warunki wewnętrznego ułożenia Rzeczypospolitej, przedstawiając je do akceptacji Prusom. Sprawy te organizowano, gdy w Warszawie pojawił się już nowy ambasador, Kasper Saldern, zastępujący Wołkońskiego. Jako że był on przeciwnikiem rozbioru, Konopczyński jego przyjazd uznał za ostatnią próbę ratowania integralności terytorialnej Rzeczypospolitej, z czym Autorka polemizuje (s. 455 i n.), stojąc na stanowisku, że przysłanie do Warszawy osoby uznawanej za przychylną królowi miało po części uspokoić nastroje oraz zjednać do współpracy jak najwięcej Polaków. Stworzenie prorosyjskiej partii, uzyskanie zaufania króla oraz przejęcie kontroli nad armią miało bowiem ułatwić działania rozbiorowe. Symptomatyczne jest to, że początek misji nowego ambasadora (kwiecień 1771 r.) Autorka uznaje za początek przygotowań do przeprowadzenia rozbioru, o którym sam ambasador nawet nie wiedział (s. 469). W krótkim czasie zrealizował też swoje cele – pozyskał króla oraz kontrolę nad armią. Otwierało to, zdaniem Autorki, możliwość pacyfikacji Rzeczypospolitej, aby zminimalizować opór szlachty przeciw rozbiorowi. Pracę zamyka obszernie *Zakończenie*, w którym podsumowano ustalenia zawarte w książce.

4/ Ocena rozprawy habilitacyjnej.

Rozprawa habilitacyjna dr Doroty Dukwicz oparta jest na dość solidnej podstawie źródłowej, choć uzupełnienie jej o materiały krajowe i akta z Wiednia na pewno pozytywnie przysłużyłyby się pracy. Autorka w dość przekonujący sposób prowadzi czytelnika przez meandry ówczesnej polityki zagranicznej Rosji i Prus w odniesieniu do Rzeczypospolitej, przedstawionej przez pryzmat sytuacji międzynarodowej. Być może nieco za skromnie opisano działalność dyplomacji austriackiej, która w wielu miejscach sprawia wrażenie nieobecnej, jednak wynika to po części z decyzji Autorki, która skoncentrowała się na Rosji i Prusach. Habilitantka stawia nowatorskie tezy, a na podstawie zgromadzonych źródeł precyzuje, uszczegóławia i koryguje liczne ustalenia starszej literatury. Nie unika również hipotez badawczych. Niekiedy bardzo szczegółowe i drobiazgowo relacjonowanie zamierzeń i podejmowanych przez dyplomatów kroków, okraszone długimi cytatami z listów i raportów, sprawiają wrażenie zbytniego przeładowania detalami. Jednak dla historyków czasów stanisławowskich zaprezentowany materiał będzie z pewnością dużą pomocą, tym bardziej, że nie wiadomo, kiedy archiwa moskiewskie staną się ponownie dostępne dla badaczy. Pracę należy więc uznać za ważny wkład w badania nad przyczynami, kulisami i chronologią przygotowań do pierwszego rozbioru. Dodatkowe pochwały należą się Autorce za wysoką kulturę języka i sprawną korektę tekstu.

D/ Końcowa ocena dorobku.

Dorobek naukowy dr Doroty Dukwicz ilościowo nie jest duży. Z pewnością należy wyrazić żal, że w ciągu dość długiej kariery naukowej pozostała ona wierna bardzo krótkiemu okresowi zaledwie kilku lat panowania Stanisława Augusta i tylko nieliczne jej publikacje wykraczają poza wąskie ramy czasowe. Jeśli jednak wziąć pod uwagę jakość naukową dorobku (przede wszystkim monografii oraz kilkunastu artykułów i rozdziałów w pracach zbiorowych), jego ocena wypada pozytywnie. Pochwalić wypada udział w dyskusji naukowej, o którym świadczy zarówno uczestnictwo w konferencjach jak i, niestety nie zawsze doceniane, recenzje w periodykach naukowych. O aktywności w sferze organizacyjnej świadczy inicjowanie konferencji naukowych, udział w pracach redakcji zasłużonego Kwartalnika Historycznego, działalność w Polskim Towarzystwie Badań nad Wiekiem Osiemnastym, jak też uczestnictwo w licznych projektach badawczych. Słabiej wypada warstwa popularyzacji wiedzy, ale z kolei na plus wskazać można udział w gremiach przyznających różne stypendia. Przedstawiona jako podstawa habilitacji książka jest solidną, sprawnie napisaną monografią, która na trwałe wejdzie do kanonu lektur każdego badacza zajmującego się dziejami czasów stanisławowskich.

Biorąc pod uwagę wszystkie obszary aktywności dr Doroty Dukwicz należy uznać, że, niezależnie od drobnych uwag krytycznych, jej dorobek stanowi znaczny wkład w rozwój reprezentowanej dyscypliny naukowej zgodnie z art. 219 ust. 1, pkt 2 *Ustawy o szkolnictwie wyższym i nauce* z dnia 20 lipca 2018 r. z późn. zm. (Dz. U. z 2022 r. poz. 574, 583, 655, 682, 807, 1010, 1079, 1117, 1459, 2185, 2306, z 2023 r. poz. 212.). W związku z tym wnioskuję o przystąpienie do dalszych etapów koniecznych do nadania stopnia doktora habilitowanego.

Dr hab. Robert Kołodziej prof. UWr

